

ՏԱԹԵՎԻԿ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՔՐԴԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՐՅԻ ԸՈՒՐՁ

Ներկա հոդվածում փորձ է արվում ուրվագծել Քրդստանի աշխատավորական կուսակցության կազմավորման մի քանի հանգուցային հարցերը, այդ գործընթացը պայմանավորող ներքին և արտաքին գործոնները, որոնք կոչված են լույս սփռելու ժամանակակից Թուրքիայում քրդական հիմնահարցի վիճակի և զարգացման միտումների վրա: Այդ առնչությամբ մի քանի խոսք քրդական հարցի սրությունը պայմանավորող որոշ գործոնների մասին:

Միքմավոր Արևելքում քրդական հարցը որպես քաղաքական գործոն իր զարգացման նոր վալ մտավ Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո, երբ Օսմանյան կայսրությունում դրված էր ոչ թուրք ժողովուրդների ազգային ինքնորոշման հիմնահարցը:

Սևրի դաշնագիրը (1920թ.) առաջին միջազգային իրավական փաստաթուղթն է, որտեղ դրված էր նաև քրդական հարցը: Դաշնագրի երեք հոդվածից (62, 63, 64) բաղկացած առանձին բաժին նախատեսում էր Քրդստանի անկախ պետության կազմավորումը¹: Մակայն, պատմաքաղաքական հայտնի պատճառներով Սևրի դաշնագիրը մնաց թղթի վրա: Նրան հաջորդած 1923թ. Լոզանի կոնֆերանսում արձանագրվեց էթնիկ Քրդստանի վերջին բաժանումը. այն մասնատվեց Մերձավոր Արևելքի չորս պետությունների՝ Իրաքի (Հարավային Քրդստան), Իրանի (Արևելյան Քրդստան), Սիրիայի (Հարավ-արևմտյան Քրդստան) և Թուրքիայի (Հյուսիսային Քրդստան) միջև: Արդյունքում քրդական հարցը դարձավ նշված երկրների ներքին, երբեմն նաև արտաքին քաղաքականության կարևոր գործոն, ինչը և ոչ առանց հաջողության չահարկվում է վերջիններիս կողմից: Քրդական պրոբլեմը միաժամանակ միջպետական հարաբերությունների բարդ հանգույց է, որտեղ ներքաշված են ոչ միայն իրենց քաղաքական կողմնորոշմամբ տարբեր երկրներ, այլև միջազգային ուժեր²:

Թուրքիայի քուրդ ազգաբնակչությունը կազմում է երկրի բնակչության շուրջ 17%-ը և կենտրոնացած է երկրի հարավ-արևելյան վիլայեթներում՝ Բինգյուլում, Բիթլիսում, Վանում, Դիարբեքիրում, Կարսում, Մալաթիայում,

Աղբյամանում, Աղբիում, Սուշում, Էրզրումում, որոնց մեծ մասում բացառապես մեծամասնություն է կազմում³։ Բնակչության կենսամակարդակը նշված վայրերում չորսից հինգ անգամ ցածր է Թուրքիայի Հանրապետության միջինից, որը հետևանք է կառավարության կողմից իրականացվող խտրական տնտեսական քաղաքականության։ Այստեղ բնակչության 70%-ից ավելին զբաղված է գյուղատնտեսությամբ։ Խոշոր արդյունաբերական ձեռնարկությունները, որպես կանոն, չնչին տոկոս են կազմում⁴։ Կանխամտածված ձևով քաղաքական շրջաններում ստեղծվում էր ազատ աշխատուժի հսկայական ավեցուկ, որը առաջ էր բերում միգրացիոն երևույթներ դեպի արևմուտքի խոշոր արդյունաբերական կենտրոնները։ Այս քաղաքականությունն ուղղված էր մի կողմից քրդաբնակ շրջանների ժողովրդագրական կառուցվածքի փոփոխմանը, մյուս կողմից՝ քրդերի ծովման գործընթացը ավելի դյուրին դարձնելուն։

Պետք է նշել, որ թուրքական իշխանությունների կողմից իրականացվող ասիմիլացիայի՝ սպիտակ գենոցիդի քաղաքականությունը միշտ բարձրացվել է պետական մակարդակի, ունեցել շարունակական բնութ է իր արտացոլումը գտել Թուրքիայի Հանրապետության բոլոր սահմանադրություններում. «Յուրաքանչյուր ոք, ով ունի Թուրքիայի քաղաքացիություն, թուրք է» (գործող սահմանադրություն, հոդված 66)։ «Ոչ մի այլ լեզու բացի թուրքերենից, չի կարող դասավանդվել և ուսումնասիրվել կրթական հիմնարկներում, որպես մայրենի լեզու» (գործող սահմանադրություն, հոդված 42)⁶։

70-ական թվականների սկզբից Թուրքիայում դիտվում է ձախ կուլմնորշմամբ քաղաքական ուժերի գործունեության աշխուժացում, որը հայտնի պատճառներով ավելի պարարտ հող էր գտնում քուրդ մտավորականության և ուսանողության շրջանում։ Այդ տարիներին ստեղծվում են քրդական մի շարք քաղաքական կուսակցություններ և կազմակերպություններ, որոնք հիմնականում գործում էին ընդհատակում։ Դրանցից կարելի է նշել Թուրքական Բրդստանի դեմոկրատական կուսակցությունը (Թ-ԲԴԿ), Թուրքական Բրդստանի սոցիալիստական կուսակցությունը (Թ-ԲՍԿ), Բրդստանի աշխատավորական կուսակցությունը (ԲՍԿ), «Ալա Ռ-գարի», «Թեքոշին», «Քավա» կազմակերպությունները։ Նրանք իրենց գործունեության հիմքում դրել էին ժողովրդավարության, սոցիալական ապահովության, գործազրկության և իրավահավասարության հետ կապված հարցեր, որոնք կազմում էին այդ տարիների Թուրքիայում գոյություն ունեցող կուսակցությունների ծրագրային փաստաթղթերի հիմնական մասը։

Թուրքական Բրդստանի դեմոկրատական կուսակցության ծրագրի հիմքում ընկած էր միացյալ Թուրքական Հանրապետության շրջանակներում թուրքերի և քրդերի իրավահավասարության գաղափարը։ 1977թ. իր երրորդ նստաշրջանում այս կուսակցությունը բաժանվեց երկու թևի։ Աջ թևը շարունակեց իր գործունեությունը որպես Բրդստանի բանվորական կուսակցութ-

յուն, որն իրենից ներկայացնում էր մանր-բուրժուական կազմակերպություն՝ սոցիալիստական հայացքների և գաղափարների ենթատեքստով՝:

Չախ ազգայնականները հիմնեցին «Քրդստանի ազգային ազատամարտիկներ» (ԶԱԱ) կուսակցությունը: 1979թ. հրապարակված «Պայքար համուն անկախ Քրդստանի» գրքույկում նրանք հռչակեցին քույական անկախ պետության ստեղծման գաղափարը: Անտեսելով սոցիալ-քաղաքական ոչ բարենպաստ պայմանները, ինչպես նաև թուրք-քրդական հակամարտության մեջ վերջիններիս համար ուժերի ոչ նպաստավոր հարաբերակցությունը՝ նրանք կոչ էին անում զինված պայքարի միջոցով ազատագրել Թուրքական Քրդստանը⁸:

Թուրքական Քրդստանի սոցիալիստական կուսակցությունը (ԹԶԱԿ), հիմնականում արտահայտում էր քրդական ազգային հարցի լուծման քուրդ առաջադեմ մտավորականության դիրքորոշումը: Վերջինիս նպատակը երկրում սոցիալիստական կարգերի հաստատումն էր: Վերլուծելով այս կուսակցության գաղափարախոսությունն ու գործունեությունը՝ պրոֆեսոր Մ. Հասրաթյանը նշում է, որ այն իր գաղափարական սկզբունքներով ավելի մոտ է կանգնած գիտական սոցիալիզմին, քան քրդական որևէ այլ քաղաքական կուսակցություն⁹:

1974թ. Անկարայի համալսարանի քաղաքագիտության ֆակուլտետի ուսանողների մի խումբ, որի մեծամասնությունը քրդեր էին, հիմնեցին «Անկարայի բարձրագույն կրթության դեմոկրատական հայրենասիրական միությունը», որը սոցիալիստական կողմնորոշմամբ ձախակողմյան կազմակերպություն էր և, սրպես իր գաղափարախոսության հիմք՝ ընդունում էր մարքսիզմ-լենինիզմի ուսմունքը¹⁰:

ԶԱԿ արբյուրների համաձայն՝ կազմավորումից մեկ տարի անց, Դիքմենում (Անկարայի նահանգ) տեղի ունեցած մտաշրջանում այս կազմակերպությունը վափոխության ենթարկեց իր ծրագիրը և հայտարարեց «համաքրդական կուսակցության» ստեղծման մասին¹¹: Նստաշրջանում ընտրվեց «Բանվորական խումբ» (Կենտրոնական կոմիտեի լիազորություններով), որի խնդիրն էր մշակել քրդական հասարակության բոլոր խավերի շահերը պաշտպանող կուսակցության ծրագիր: Հռչակվեց «Մանիֆեստ», որտեղ շարադրվեց Քրդստանի ազգային ազատագրության ծրագիրը¹²:

Երեք տարի քրդստանյա շրջաններում վարած քաղաքական աշխատանքներից հետո 1978թ. նոյեմբերի 27-ին¹³ Դիարբեքիի նահանգի Ֆիսե գյուղում կազմակերպությունը զումարեց իր առաջին համագումարը, որտեղ այն վերանվանվեց Քրդստանի աշխատավորական կուսակցության (ԶԱԿ՝ Partiya Karkeren Kurdistan)¹⁴: Հաստատվեցին կուսակցության կանոնադրությունն ու գործունեության ծրագիրը, ընդունվեց նրա դրոշը¹⁵: ԶԱԿ-ի նախագահ ընտրվեց Արդուլլահ Օջալանը¹⁶: Կուսակցության ծրագրային փաստաթղթերի հանգամանալի վերլուծությունը սույն հոդվածի խնդրի մեջ չի մտնում: Նշենք միայն, որ կուսակցության ինչպես այդ, այնպես էլ հետա-

գա տարիների ծրագրային փաստաթղթերի համար բնորոշ է իրապաշտության բացակայության պարագան, պատմական իրողության հետ հաշվի չնստելու հանգամանքը: Ամբողջ Զրդստանի ազատագրման և միասնական անկախ պետության՝ կուսակցության կարգախոսի արդարացման համար հայտարարվեց, որ նա չի ճանաչում երկրի մասնատվածության փաստը և գոյություն ունեցող սահմանները: Կուսակցությունը հռչակեց իր հատուկ առաքելությունը՝ հանդես գալու ռոյ թուրք ժողովրդի անունից: Այս կարգախոսը հիմնված էր երևակայական «մեկ ազգ և ժողովուրդ, մեկ կուսակցություն և մեկ առաջնորդ» գաղափարի վրա՝ դրանից բխող բոլոր հետևություններով: Կուսակցությունը Զրդստանը դիտում էր որպես քաղաքական և տերիտորիալ ամբողջություն: Այն պաշտոնապես դավանում է մարքսիզմ-լենինիզմ, ավելի կոնկրետ՝ նրա մաոիստական-կաստրոյական տարատեսակը¹⁷:

ԶԱԿ-ի առաջացումը համարելով պատմական անհրաժեշտություն՝ նրա նախագահ Աբդուլլահ Օջալանը գրում է. «Զուրդ ժողովուրդը դատապարտված էր դանդաղ մահվան: Քրդերի մոտ ձևավորվել էր ստրկական հոգեբանություն և կուսակցությունը նախ և առաջ պայքար սկսեց այդ հոգեբանության դեմ՝ դրան հակադրելով ազատության, իրավահավասարության և ժողովրդավարության նոր հեղափոխական հոգեբանություն»¹⁸:

Ասպարեզ գալու առաջին իսկ պահից ԶԱԿ-ը հռչակեց ռոյ Զրդստանի ազգային-քաղաքական, ազատագրական գործերում իր գերակայությունը, մենաշնորհ իրավունքի գաղափարը: Մինչ այդ, ինչպես նաև ժամանակակից շրջանում գործող քրդական բոլոր կուսակցությունները և կազմակերպությունները հայտարարվեցին համաձայնողական, հաշտվողական, իսկ երբեմն՝ ազգադավ, և որպես այդպիսիների՝ նրանց դեմ պայքարը համարվեց առաջնահերթ: 1979-1980թթ. այդ առճակատումը վերաճեց զինված ընդհարման ԶԱԿ-ի և ԶԱՍ-ի, «Ալա Ռ-գգարիի», «Թեքոշինի» և Թ-ԶԱԿ-ի միջև¹⁹:

«ԶԱԿ շարժումը, - գրում է Օջալանը, - առաջացել և զարգացել է սոցիալ-շովինիզմի դեմ պայքարում: Այն առաջացել է Զրդստանում Թուրքիայի կողմից իրականացվող գաղութային քաղաքականության բացահայտման և սուր բննադատության արդյունքում, ռեֆորմիստական-մանր բուժական մացիոնակիզմի դեմ պայքարում, որը մարքսիզմի քողի տակ հանդես էր գալիս թուրք գաղութարար ռեժիմի և տեղական ռեակցիոն ուժերի հետ սերտ կապակցված: ԶԱԿ շարժումը առաջացել է գաղութարարների հետ նրանց համաձայնողական քաղաքականության բացահայտման հետևանքում»²⁰:

ԶԱԿ-ին հաջողվեց չեզոքացնել այդ կուսակցությունները և դառնալ այն ուժը, որ կազմակերպեց և զիսավորեց վերջին և ամենաընդգրկուն քրդական շարժումը Թուրքիայում:

1980թ. զինվորական հեղաշրջումից հետո Թուրքիայի կառավարության կողմից իրականացվող շովինիստական քաղաքականությունը ավելի

ընդգծված բնույթ կրեց: Իշխանությունները, որ մինչ այդ ժխտում էին Թուրքիայում քրդական պրոբլեմի գոյությունը, հայտարարեցին արևելյան վիլայեթներում աճող «քրդական վտանգի» մասին, որը փորձ էր ստանալու հասարակության աջակցությունը՝ պատժիչ գործողություններ սկսելու համար:

Դրան հաջորդեցին քրդերի մասսայական ձերբակալություններ. միայն 1981թ. ընթացքում ձերբակալվեց 2331 քուրդ, որոնք մեղադրվում էին ԶԱԿ-ին անդամակցելու համար: Նրանցից 123-ը դատապարտվեցին մահվան՝ խռովություններ հրահրելու, անջատողական քարոզչություն վարելու և ազգային անվտանգության 30 աշխատակիցների սպանության մեղադրանքով¹: Իշխանությունների այդ գալծողությունների դեմ ի նշան բողոքի ԶԱԿ-ի անդամ Մազլում Դալանը ինքնահրկիզվեց: Սա ինքնահրկիզման առաջին փաստն է կուսակցության պատմության մեջ²²:

Միրիայի աջակցությամբ²³ Օջալանը 1981թ. մայիսին Բեքաայի հովտում հիմնեց զինվորական ռազմական ակադեմիա, որտեղ սկսվեց ԶԱԿ-ի անդամների նախապատրաստումը՝ հետագա ռազմական գործողությունների համար:

1984թ. օգոստոսի 15-ին կուսակցության 50 անդամներ գրավեցին Էրուհ և Շամլիհլի քաղաքները²⁴: Դա առաջին պարտիզանական գործողությունն էր Թուրքիայի արևելքում, որը ժամանակավոր ընդհատումներով տևեց շուրջ 15 տարի: 1984թ. հոկտեմբերին III համագումարում կազմավորվեց ԶԱԿ-ի ռազմական թևը՝ այսպես կոչված «Բրդստանի ժողովուրդների ազատագրության բանակը» (ԶԺԱԲ), որը առաջին հրամանատար Մահսում Զորքմազի սպանությունից հետո մինչև օրս գլխավորում է Ջամիլ Բայիկը: Կուսակցության տվյալներով՝ ԶԺԱԲ-ի անդամների թիվը հասնում է մի քանի տասնյակ հազարի⁵: Բացի արևելյան Թուրքիայում պարտիզանական գործողություններ իրականացնելուց, ԶԱԿ-ը արևմտյան Թուրքիայում ինչպես նաև եվրոպական մի շարք երկրների թուրքական դեսպանատների դեմ իրականացնում էր ահաբեկչական ակտեր, որոնցով փորձում էր քրդական հարցի վրա հրավիրել միջազգային հանրության ուշադրությունը: Չինված պայքարին համընթաց հասունանում էր նաև համազգային քաղաքական կազմակերպություն ստեղծելու գաղափարը: 1985թ. ստեղծվեց ԶԱԿ-ի քաղաքական թևը՝ «Բրդստանի ազգային ազատագրության ճակատը» (ԶԱԱԾ)²⁶, որը սկսեց ակաիվ քարոզչության վարել քրդական սփյուռքում: Հիմնական շեշտը դրվեց նախկին ԽՍՀՄ և եվրոպական երկրների վրա: Գրեթե բոլոր այս երկրներում կուսակցությունը ունի իր գրասենյակները, որոնք կոորդինացնում են տվյալ երկրում իրականացվող քարոզչական գործունեությունը: Տարբեր, լեզուներով, այդ թվում և թուրքերեն տպագրվում են թերթեր, ամսագրեր՝ "Kurdistan raport", "Serxvebun", "Ozgur politika", "Ey-lem", "Axina Walat", "Дружба", "Стом Родины" և այլն: ԶԱԿ-ը ունի նաև արբանյակային հեռուստատեսություն (MED-TV): Այս ամենի միջոցով լու-

սարանփում է կուսակցության գործունեությունը, մանրամասնվում զինված պայքարը, քարոզվում գաղափարախոսությունը:

Կուսակցության շատ հաճախ ոչ հստակ, առաձգական ու երկինաստ ձևակերպումներով փաստաթղթերում և ելույթներում, սակայն, բացակայում է արդի փուլում քրդական ազգային պայքարի հաջողությունն ապահովող ուղիների ու մեթոդների հստակ բնութագրումը:

ՔԱԿ-ի ամմիջական հովանավորությամբ 1995թ. ապրիլի 12-ին Հաագայում կազմավորվեց Քրդստանի Տարագիր խորհրդարանը²⁷:

Ընդհանրապես ՔԱԿ-ի կազմավորման և գործունեության մասին գոյություն ունեցող, իրենց իսկ կողմից տարածած տեղեկատվությունը բավական սուբյեկտիվ բնույթ ունի: Այն ավելի շուտ նման է ազգային առաջնորդի և ազգային կուսակցության մասին լավ մշակված լեգենդի:

Այսօր հազիվ հնարավոր է պատասխանել այն հարցին, թե որքանով է ՔԱԿ-ի գործունեությունը համապատասխանում ներկա ներքին և արտաքին հանգամանքների պահանջներին: Մի բան պարզ է, որ ՔԱԿ-ի պնդումը քրդերի ազգային ինքնագիտակցության զարթոնքի մեջ իր հատուկ դերի մասին չափազանցված է, իսկ նրա գործունեության մեջ կիրառվող ահաբեկչական մեթոդները, ըստ ամենայնի, օգտագործվում են Թուրքիայի կողմից քրդական շարժումը վարկաբեկելու, նրա միջազգային ճանաչումը կանխարգելելու համար: Չնայած այս ամենին՝ ՔԱԿ-ի կողմից ղեկավարվող շարժումը Թուրքիայում քրդական հարցի սրության արտահայտությունն է, և այսօր Թուրքիայի ներքաղաքական կայունությունն անհնարին է առանց այդ հիմնահարցի լուծման:

TATEVIK MANUKYAN

THE FORMATION OF KURDISTAN WORKER'S PARTY

(Summary)

The paper deals with several important questions of the formation of The Kurdistan Worker's Party, with the internal and external factors of that process, which intends to illuminate the Kurdish problem in modern Turkey, it's condition and tendency of development. All the facts were taken from the party's information sources (newspapers, magazines, Internet), which are essentially contradictory.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. История Курдистана, М., 1999, с.243.
2. О. И. Жигалина, Курдский вопрос как региональный и локальный конфликт, "Восток", N 6, 1995, с.91.
3. М. А. Гасратян, Новая турецкая конституция и курдский вопрос, "Турция: история и современность", М., 1988, с.90.
4. www.hartford-hwp.com/archives/51/007.html The legal and actual status of the Kurds with respect to domestic and international law.
5. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasi, Ankara, 1982.
6. Նույն տեղում:
7. М. А. Гасратян, Курды Турции в новейшее время, Ер. 1990, с.288.
8. Նույն տեղում, էջ 290:
9. Նույն տեղում, էջ 289:
10. Кампания против курдских павстанцев в Турции, ТАСС 24.04.1981.
11. Տվյալները հիմնականում վերցված են ԶԱԿ-ի ինֆորմացիոն աղբյուրներից, (թերթեր, ամսագրեր, ինտերնետ), որոնք շատ հաճախ հակասական բնույթ ունեն:
12. <http://bum.uscd.edu/~ais/PKK/pkk.html> "Party program of the Kurdistan Workers Party (PKK)".
13. Սա պաշտոնապես համարվում է կուսակցության ստեղծման տարեթիվ
14. Հայերեն լեզվով ներկայացվող գրականությունում քրդերին "karkar" քաղը թարգմանվում է որպես «քանվոր», սակայն իրականում այն ումի «աշխատավոր» իմաստը: Մյուս կողմից հազիվ թե հնարավոր է այս քաղի «քանվոր» իմաստով գործածությունը՝ հաշվի առնելով կուսակցության սոցիալական կազմը:
15. Առաջին «սամազումարում ընդունված դրոշի վրա պատկերված էր աստղի մեջ սոցիալիստական մուրճն ու մանգաղը, որը 2000թ. կուսակցության արտահերթ VII համագումարում փոխարինվեց արևով երիզված աստղով, քանի որ քրդերն իրենց համարում են արևի որդիներ, www.fotw.net/flags/krd-pkk.html
16. Արդուլահ Օջալանը կուսակցության նախագահից վերածվեց ազգային լիդերի, կոռոքի: 1999թ.փետրվարի 15-ին Թուրքիայի կողմից նրա ձերբակալվելուց և հունիսի 29-ին մահվան դատապարտվելուց հետո եղան բազմաթիվ ինքնահրկիզումներ, մամուլում հայտնվեցին «Չկա կյանք առանց առաջնորդի» հայտարարություններ:
17. История Курдистана, М., 1999, с.432
18. Курдистан Рапорт, N 2. 1994
19. История Курдистана, М.,1999, с.432
20. Абдулла Оджалан, Курдистанская действительность 19-ого века по настоящее время и движение РПК, М., 1998, с.258
21. Кампания против курдских павстанцев в Турции. ТАСС N 17. 24.04.1981.
22. ԶԱԿ-ի համար ինքնահրկիզումը դարձավ պայքարի և բողոքի յուրօրինակ միջոց, որը ոչ միայն չի դատապարտվում կուսակցության ղեկավարության կողմից, այլև խրախուսվում է՝ ինքնահրկիզվողներին համարելով ազգային հերոսներ:
23. Այդ տարիներին Սիրիան վերահսկում էր Բեքաայի և Բերիխասի հովիտները: Սիրիան հովանավորում և աջակցում էր ԶԱԿ-ին ղեկն 1979թ.-ից, երբ Օջալանը տեղափոխվեց Սիրիա և այնտեղ հիմնեց կուսակցության գլխավոր շտաբը, որ-

տեղից կառավարվում և վերահսկվում էր ԶԱԿ-ի գործունեությունը: 1987թ. պաշտոնական այցով Ղաճասկոսում գտնվող Թուրքիայի նախագահ Թ.Օզալը զգուշացրեց, որ, եթե Սիրիան շարունակի իր հովանավորությունը ԶԱԿ-ին, ապա Անկարան կփակի Սիրիայի համար կենսական անհրաժեշտ Եփրատի ջրային ունևորաները: Կառավարության որոշմամբ 1998թ. հոկտեմբերին Օջալանը արտաքսվեց Սիրիայից:

24. www.agmar.ru История создания РПК.

25. Նույն տեղում:

26. www.avallon.ru Национально-освободительное движение в Курдистане: История и современность.

27. Նույն տեղում: